

Олександр САГАН(Київ, Україна)

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ФАКТОРИ, ЛІНІЇ ПРОТИСТОЯНЬ

Базовим елементом політичної системи суспільства, що формується і вдосконалюється разом із розвитком людської цивілізації, є держава. З розвитком людства, в межах однієї чи кількох держав інституалізується і вдосконалюється й один з головних елементів релігійного комплексу – релігійні організації. Спільність розвитку часто зумовлювала їх однакові політичні чи економічні зацікавлення, що ставало додатковим спонукальним фактором їх взаємовпливу.

Характер державно-церковних відносин детермінується політично (залежить від політичного устрою держави), соціально (на нього впливає характер конкретних суспільних відносин) й історично (відрізняється у різні часові епохи). Відтак своєрідність розвитку кожної держави, з одного боку, і певної релігії чи релігійного напрямку, з іншого, передбачає специфічні особливості їх взаємовідносин. Ці особливості можуть змінюватися в межах від прямого визначаючого впливу релігійного комплексу на формування і функціонування державної влади (теократія – розвиток держави та регламентація суспільного життя визначається панівною Церквою) до, навпаки, жорсткого державного контролю за розвитком релігійної течії (цезаропапизм – повна залежність Церкви від держави, одержавлення і підпорядкування світській владі церковних структур).

Характер державно-церковних відносин є одним з головних показників рівня розвитку і держави, і певного релігійного напрямку, оскільки вони напряму пов'язані із здійсненням (чи не здійсненням) принципу свободи совісті як одного з головних складових фундаментальних прав і свобод людини. З іншого боку, оскільки релігія пов'язана із найглибшими людськими інстинктами і в процесі суспільного розвитку має вагомий вплив на формування соціальних структур і цінностей, свободу совісті слід розуміти в більш глибокому контексті структуруючих зв'язків між частинами суспільства і всім суспільством.

У своєму аналізі ми виходимо також із того, що проблема реалізації принципу свободи совісті має кілька аспектів, головними з яких є: політико-правовий (свобода совісті як важлива складова політичних свобод людини); філософсько-антропологічний (внутрішня здатність індивіду до самореалізації на основі власного, не пов'язаного з будь-яким зовнішнім тиском, ціннісно-орієнтованого вибору); релігієзнавчий, для розкриття якого необхідно осмислити поняття «свободи релігії», «свободи в релігії», «свободи віросповідання», «релігійної толерантності», бо ж релігійне вчення і практика також є важливим чинником здійснення (чи не здійснення) свободи совісті.

Практичний аспект державно-церковних відносин у кожній країні має свою специфіку, яка в Україні вирізнялася тим, що Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), кілька автокефальних православних Церков, а також деякі Церкви протестантського спрямування у радянські тоталітарні часи були майже повністю ліквідовані. Відтак Українська держава на початках незалежності об'єктивно отримала значні конфліктні вузли, пов'язані як із реабілітацією репресованих кліриків, вірян й окремих Церков загалом, так і поверненням конфіскованого (а інколи й переданого іншій конфесії/Церкві) майна.

На час проголошення незалежності України у 1991 р. тут діяли всього 9 зареєстрованих Церков і релігійних напрямів. Зміна ідеологічних та політичних пріоритетів і прийняття нового закону, що регулював державно-церковні відносини, призвели до

«вибухових» процесів у релігійному середовищі. Вже через рік після проголошення незалежності кількість релігійних напрямів сягала 42, а нині ця цифра значно перевищує сто двадцять одиниць (в т.ч. й релігійних організацій, які функціонують поза реєстрацією).

У 2004 р., правда, таке розмаїття Церков і релігійних напрямів в Україні викликало стурбованість у тогочасного керівництва державою і з цього року при підготовці даних статистичного звіту перелік напрямів конфесійної мережі було уніфіковано і зведено до 55 позицій. Зокрема уніфікації зазнали кількісно нечисленні православні течії, деякі протестантські, харизматичні, мусульманські, орієнталістські, язичницькі, міжконфесійні та закордонні релігійні організації. Таким чином, уже майже десятиріччя офіційна кількість віросповідань в Україні становить всього 55 напрямів¹⁶.

Відмова України від моноідеологічної системи суспільних відносин і прийняття світоглядного плюралізму об'єктивно не могла не позначитися на характері державно-церковних відносин. А саме йдеться про їх лібералізацію на фоні практичного запровадження базових принципів свободи совісті та громадянського суспільства. Оскільки позитивні трансформації відбулися і у суспільно-релігійних відносинах, то, паралельно зі зростанням інституційної мережі релігійних організацій, в українському суспільстві відбувається і процес відновлення Церквою своїх традиційних функцій.

Проте маємо зазначити, що на перших порах (90-ті роки ХХ ст.) державно-церковні відносини були значно обтяжені процесом переформатування церковно-релігійного простору, що супроводжувався зростанням напруженості у міжцерковних та міжконфесійних відносинах (відголоски цього остаточно не зникли й донині). Специфікою цієї напруги було те, що конфліктність породжувалася не стільки ідеологічним (віроповчальним) несприйняттям інакшовіруючих, скільки питаннями перерозподілу майна (відібраного свого часу радянською владою або ж лояльними до неї релігійними інституціями), реалізації можливостей отримання земельних ділянок чи коштів на відбудову зруйнованих святинь, інших владних преференцій тощо.

На початку 90-х років ХХ ст. найбільші міжконфесійні протистояння виникали в процесі виходу із підпілля та суспільної реабілітації УГКЦ та Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). За три роки (1989-1991 рр.) кількість інституцій, зокрема УГКЦ, зросла у 18 разів – із 138 до 2,5 тисяч. Приблизно такі ж процеси відбувалися і в УАПЦ. У процесі своєї церковно-інституційної розбудови УГКЦ та УАПЦ активно відвойовували не лише власну етноісторичну нішу, але й відібрану у них нерухомість, предмети культового вжитку. У ті часи 85% випадків відкритих протистоянь між віруючими припадало саме на протистояння православних і греко-католиків на теренах Західної України. З іншого боку, саме тут був наочно продемонстрований один із найвищих рівнів релігійної активності на посткомуністичному просторі¹⁷.

Проте завдяки тому, що Українська держава у ті часи стала на шлях демократичних перетворень, послідовно утверджувала принципи світоглядного плюралізму (політичного, ідеологічного, релігійного), конфліктні ситуації на релігійному ґрунті вдалося локалізувати та згодом вирішити. Цьому сприяв, перш за все, прийнятий у квітні 1991 р. і визнаний експертами як один із кращих на той час у Європі Закон України «Про свободу

¹⁶ ЗВІТ про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2013 р. (Форма №1). Затверджено наказом Міністерства культури України від 21.03.2013 р. №215 // http://www.irs.in.ua/files/statistic/2013.01.01_zvit_fl_irs.in.ua.pdf

¹⁷ Див.: Історія релігії в Україні: у 10-ти т. – Т.10: Релігія і Церква років незалежності України / За ред. проф. А.Колодного. – Київ-Дрогобич, 2003. – С.34.

совісті та релігійні організації»¹⁸, який створив сприятливий контекст для забезпечення релігійної свободи, оскільки, на взірць багатьох європейських держав, встановив домінування індивідуального виміру релігійної свободи над корпоративним, тобто похідність прав релігійних об'єднань від прав і свобод особистості.

Ці засади сприяли динамічному розвитку конфесійного середовища. Розпочалося активна розбудова конфесійної мережі, її церковної інфраструктури, збільшення кількості духовних навчальних закладів, монастирів, церковних місій, братств, періодичних видань тощо. Цей процес супроводжувався активізацією інтересу громадян до релігійного життя, зростанням рівня релігійності окремих соціальних груп. Загальна кількість релігійних організацій у всі роки незалежності постійно зростає у середньому на тисячу нових інституцій (громад та адміністративних установ).

За даними Державного органу у справах релігій (нині це департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури України), станом на 1 січня 2013 р. в Україні релігійна мережа представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 36995 релігійних організацій (серед яких 35116 мають юридичний статус, а 1879 діють без офіційної реєстрації).¹⁹ Якщо врахувати, що станом на 01.01.1992 р. в Україні діяло всього 13217 релігійних організацій, то можна констатувати збільшення інституційної структури релігійних напрямків та організацій у 2,8 рази, або на 23778 одиниць.

За роки незалежності значно виріс і рівень релігійності українців. Особливо помітно це стало після святкування в Україні на державному рівні 2000-річчя Різдва Христового. З того часу кількість громадян, які визнали себе віруючими, зросла із 58% до 71%²⁰. Крім того, релігійні організації мають найвищу довіру громадян України з-поміж усіх суспільних і державних інституцій. Так, за даними Центру Разумкова, за десять років – (2000-2010 роки) довіра до Церкви в Україні зросла із 63,1% до 73%²¹. Проте у 2013 р., незважаючи на широко розрекламоване відзначення на державному рівні 1025-річчя Хрещення Руси-України, рівень довіри до Церкви знову впав до 63,8%²², що, на наш погляд, пов'язано із резонансними скандалами щодо викриття фінансових афер за участю кліриків та фактів сумнівного збагачення представників деяких Церков.

Згаданий позитивний імідж релігійних інституцій багато в чому сформувався завдяки інтенсифікації міжконфесійного діалогу і відмові більшості Церков і релігійних напрямів від насильницьких сценаріїв розв'язання спірних питань у релігійному середовищі. За цих умов визначальною стає роль українських міжконфесійних та міжцерковних об'єднань, які виступають своєрідними регуляторами вирішення найбільш проблемних питань не лише у релігійному середовищі, але й у сфері державно-церковних відносин.

Найвідомішою і найавторитетнішою із таких формувань є організована у 1996 р. Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій (ВРЦіРО), яка нині чи не єдина представляє релігійні організації на зустрічах із найвищими посадовими особами країни (Президентом, Прем'єр-міністром, Головою ВР України тощо). Окрім ВРЦіРО, в

¹⁸ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991 – № 25. – Ст.283-284.

¹⁹ ЗВІТ про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2013 року (Форма № 1). Затверджено наказом Міністерства культури України від «21» березня 2013 р. №215 // http://www.irs.in.ua/files/statistic/2013.01.01_zvit_fl_irs.in.ua.pdf

²⁰ Рівень і характер релігійності українського суспільства // Національна безпека і оборона. – 2011. – №1-2. – С.37.

²¹ Там само.

²² «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин». Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?», 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С.42.

Україні діють й інші міжцерковні об'єднання, діяльність яких проте є несистемною і менш публічною, а відтак про деякі із них знають лише їх учасники та фахівці: Народа представників християнських Церков України; Рада Євангельських Протестантських Церков України; Українська міжцерковна рада; Всеукраїнська Рада Християнських Церков та Рада представників Духовних управлінь і центрів мусульман України. На обласному рівні у цьому напрямі працюють створені за ініціативою Президента України регіональні Духовні ради.

Згадані міжцерковні громадські організації є дієвим інструментом унормування та вдосконалення не лише міжцерковних, але й державно-церковних відносин. Зокрема їх представники беруть участь в обговоренні законодавчих та нормативних актів, які не лише регулюють сферу державно-церковних відносин, але й стосуються питань моралі, етики, медицини, захисту життя дітей та інвалідів тощо, а також виступають ініціаторами суспільно важливих заяв, прокламацій. Із 2012 р. ВРЦіРО заявила про себе і на міжнародному рівні – у квітні 2012 р. її члени здійснили офіційну поїздку у США та Канаду, а у березні 2013 р. – у Брюссельську штаб-квартиру Євросоюзу. В ході поїздок відбулися зустрічі із главами місцевих Церков, провідними політиками та представниками громадських організацій²³, на яких обговорювалося широке коло питань, пов'язаних із станом свободи совісті та державно-церковних відносин в Україні.

Значно покращують характер міжконфесійних (міжцерковних) і державно-церковних відносин й світські громадські об'єднання та інституції, які часто об'єднують світських фахівців та кліриків Церков і релігійних напрямів. Зокрема йдеться про Українську асоціацію релігієзнавців (УАР), Українську асоціацію релігійної свободи (УАРС), Інститут релігійної свободи (ІРС), Центр релігійної інформації і свободи (ЦеРІС), Постійно діючий при Центрі Разумкова Круглий стіл «Релігія і влада в Україні: проблема взаємовідносин» тощо. Роз'яснення і дотримання базових принципів чинного законодавства у релігійній сфері, специфіки міжцерковних відносин дозволяє представникам цих організацій бути не лише успішними посередниками, але часто й ініціаторами ефективних міжцерковних і державно-церковних діалогів.

Ефективність вирішення проблемних питань державно-церковних відносин в Україні значною мірою залежить також і від готовності уповноважених органів влади та релігійних інституцій до діалогу. Такий діалог в Україні на рівні виконавчої гілки влади відбувається передусім завдяки участі представників як окремих Церков і релігійних напрямів, так і релігійних міжцерковних громадських організацій у діяльності громадських рад при міністерствах та відомствах. Зокрема, при Міністерстві освіти і науки України існує Громадська рада з питань співпраці з Церквами та релігійними організаціями, при Міністерстві охорони здоров'я – Громадська рада з питань співпраці із ВРЦіРО, при Міністерстві оборони України – Рада у справах душпастирської опіки, при Національній експертній комісії України з питань захисту суспільної моралі – Науково-консультативна Рада з питань релігії та національностей тощо.

Проте, на жаль, зусилля Церков, громадськості та державних органів в Україні ще не зняли багато ліній протистоянь на релігійному ґрунті, інтенсивність яких постійно змінюється і залежить як від внутрішньоконфесійної ситуації чи позиції влади, так і від об'єктивних чинників, характерних й для інших країн світу.

²³ Див.: Делегация Всеукраинского Совета Церквей в Канаде и США провела ряд встреч на высоком уровне // http://vrciro.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=172&Itemid=30; Еврокомиссар Фюле заверил делегацию ВРЦиРО в дальнейшем сотрудничестве с Украиной // http://vrciro.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=199&Itemid=30

У цьому аспекті особливістю України є той факт, що, окрім традиційних і характерних для всього світу міжконфесійних протистоянь, які мають визначену природу (християно-мусульманське, сунітсько-шиїтське, ісламо-іудейське, язичницько-християнське тощо), у нас помітними є також лінії напруги між Церквами чи релігійними напрямками у межах однієї конфесії. Зокрема, йдеться про внутрішньоправославне (між москово- і україноцентричними Церквами), внутрішньоісламське (напрями із орієнтацією на різні закордонні ісламські центри), внутрішньо-греко-католицьке (між УГКЦ і т.зв. «Візантійським католицьким патріархатом», більш відомим як «догналівці» чи «Підгорецькі отці»), внутрішньоіудейське (між консервативними та ліберальними напрямками т.зв. «ортодоксального» іудаїзму, а також між «класичним» іудаїзмом і хасидизмом), протистояння у середовищі неоязичників тощо. Ці протистояння/конфлікти мали/мають різну інтенсивність у різні часові періоди, а тому їх характеристика потребує чіткої як часової, так і територіальної локалізації.

Оскільки більшість населення України, які вважають себе віруючими, ідентифікують себе православними (70,6% населення країни,²⁴ або 51,6% наявних релігійних організацій – 19107 із 36995),²⁵ «уврачування» розколу (і протистояння) у православ'ї є найочікуванішим в українському суспільстві. Йдеться передусім про усунення організаційно-інституційного розділення найбільших із православних Церков в Україні – УПЦ (у єдності із Московською патріархією), УПЦ Київського патріархату та УАПЦ. Відтак ідея конституювання єдиної Помісної православної Церкви або ж згуртування більшості православних навколо однієї із православних Церков має суттєву підтримку у громадян України – біля 40% жителів країни,²⁶ а відтак потребує подальшого розвитку як на рівні віруючих, так і держави.

Потужним чинником, що спричинює конфліктність у релігійному середовищі, передусім православному, залишається високий рівень його політизованості. Негативною практикою деяких політичних сил чи окремих політиків стало втягування представників кліру у політичну боротьбу і навіть створення партій релігійного спрямування (Республіканська Християнська партія, Українська християнсько-демократична партія, Християнсько-демократична партія України, Партія мусульман України тощо). Проте виборчі кампанії останніх років показали, що в українських реаліях поєднання політики та релігії призводить, як правило, до намагань політиків використати релігійні організації як інструмент впливу на виборців. Це не могло не призвести до падіння рівня довіри суспільства до окремих Церков та формування атмосфери взаємної недовіри і ворожості між віруючими.

Незмінним наслідком включеності окремих релігійних інституцій у політику є поява політичних біляцерковних течій й громадських організацій, які ідентифікують себе як релігійні рухи. Серед найбільш радикальних відзначимо: «Союз православних братств України», «За Русь Святую і веру православну», «Православне братство во ім'я Царя-мученика Ніколая II», «Православне Отечество», «Єдине Отечество» (православ'я); послідовники «доктрини О.Ледяєва», суттю якої є «проникнення у владні структури і домагання контролю над ними» (протестантизм). А також ісламські партії – «Хізб-ут-Тахрір» («Ісламська партія звільнення»), «Таблігі Джамаат» («Товариство заклику»), ваххабітська партія «Аль-Джамаа Аль-Ісламія» тощо. Причому «Хізб-ут-Тахрір» за

²⁴ Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. – К., 2013. – С.27.

²⁵ ЗВІТ про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2013 р. (Форма №1) // http://www.irs.in.ua/files/statistic/2013.01.01_zvit_fl_irs.in.ua.pdf

²⁶ Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. – К., 2013. – С.26.

свій радикалізм є забороненою у деяких «ісламських» країнах, проте вільно діє у Криму, наслідки чого як для Криму, так і України в цілому можуть бути не передбачувані.

Рівень конфліктогенності українського релігійного середовища, на наш погляд, можна значно понизити завдяки вдосконаленню існуючої моделі державно-церковних відносин. Насамперед має зазнати змін успадкована від радянського тоталітаризму і дещо модифікована у пострадянські часи модель «відокремлення церкви від держави» на «партнерські відносини» («соціальне партнерство»). Нинішній рівень державно-церковних відносин засвідчує готовність суб'єктів цих відносин здійснювати кроки назустріч один одному в інтересах віруючих і суспільства в цілому. Понад це у деяких сферах соціальне партнерство держави та Церков і релігійних організацій вже відбувається і приносить позитивні результати, зокрема в діяльності церковних сиротинців, хоспісів, при реалізації різноманітних реабілітаційних та оздоровчих програм тощо. Значний громадський резонанс мають також спільні заяви глав Церков чи міжцерковних організацій з приводу захисту фундаментальних норм моралі, виховання молоді, підтримки інституту сім'ї, збереження довкілля, охорони здоров'я тощо.

Проте прийняття поширеної у світі моделі соціального партнерства у сфері державно-церковних відносин потребує значної модифікації чинного українського законодавства, а саме приведення нормативно-правових актів та законів у відповідність до європейських норм, визначених принаймні ратифікованими Україною міжнародними конвенціями, хартіями, договорами, рекомендаціями тощо.

Перш за все це стосується питань співпраці державних органів із Церквами у царині освіти дітей та дорослих. Перші кроки держави назустріч потребам Церков у сфері освіти вже зроблені – спеціальність «Богослов'я (Теологія)» включено до переліку спеціальностей, за якими здійснюється не лише підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, але й відкриті аспірантура та докторантура (09.00.14 – «богослов'я»). Це дозволить дещо знизити розрив (аж до протистояння), який нині існує між світською освітою та освітою у релігійних навчальних закладах, а також сприятиме унормуванню викладання у загальноосвітніх навчальних закладах курсів духовно-морального спрямування²⁷, які нині є факультативними та інваріантними до курсу етики.

Згадані курси духовно-морального спрямування уже багато років вивчаються у всіх 24 областях України, АР Крим, містах Києві та Севастополі. Проте практика їх запровадження та проведення (а проблемою є перш за все фахова підготовка вчителів та забезпечення насправді вільного вибору таких курсів), особливо у регіонах із складною міжрелігійною/міжнаціональною ситуацією, потребує більш чіткого правового врегулювання. Адже межа між виховною роботою та катехизацією є дуже тонкою, а відтак у деяких викладачів, які не рідко є кліриками, виникає спокуса використати потенціал загальноосвітніх та вищих світських навчальних закладах для прищеплення характерного для даного релігійного напрямку світогляду чи навіть навернення у свою віру, залучення в обрядову сферу тієї чи іншої конфесії..

Правового унормування потребує і практична процедура державної акредитації богословських навчальних закладів та визнання державою їхніх дипломів. Посттоталітарне

²⁷ Сьогодні учні мають можливість за вибором вивчати біля 30 різноманітних курсів, серед найбільш популярних відзначимо: «Християнська етика», «Основи християнської етики», «Світові релігії і культури світу», «Основи християнської культури», «Основи православної культури», «Основи православної культури Криму», «Основи ісламської культури Криму», «Християнська етика в українській культурі», «Розмаїття релігій і культур світу», «Основи християнської моралі», «Основи православної етики», «Біблійна історія та християнська етика», «Історія релігій світу», «Традиції єврейського народу» та ін.

минуле не могло не позначитися на рівні богословської освіти в Україні, а відтак об'єктивно рівень акредитаційних вимог до вищих навчальних закладів часто є недосяжним для нинішніх духовних навчальних закладів. Для усунення цієї ситуації потрібен час, а тому намагання окремих політиків зробити т.зв. політичні «подарунки» Церквам, негайно урівняти духовні та світські вузівські дипломи лише дискредитує сам інститут вищої освіти в Україні.

Серед нагальних проблем державно-церковних відносин, які потребують невідкладного правового вирішення можна назвати також: вирішення питання щодо функціонування інституту капеланства у Збройних Силах та інших військових формуваннях України (фактичне існування такого інституту у деяких силових структурах та існуюча співпраця останніх із Церквами, в т.ч. й фінансування релігійних проєктів, фактично не має законних підстав); визнання релігійних інституцій суб'єктами права при заснуванні дошкільних, загальноосвітніх і вищих навчальних закладів (таке право мають церкви та релігійні напрями у більшості країн світу); повернення Церквам і релігійним організаціям конфіскованих культових споруд та майна культового призначення (незважаючи на понад двадцятилітню практику повернення церковного майна, окремого закону, який би регулював цей процес, немає – це вносить значний суб'єктивний фактор у процес повернення); запровадження стримуючих механізмів щодо участі релігійних організацій у політичній діяльності (наприклад, позбавлення цих організацій статусу релігійних, як це існує у деяких розвинених країнах); усунення правових колізій між Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» й деякими законами, що також регулюють функціонування релігійних інституцій та життя віруючих («Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», «Про загальний військовий обов'язок» та ін.) тощо.

Зміни до чинного законодавства, які необхідні для вирішення згаданих та деяких інших нагальних питань державно-церковних відносин, повинні бути об'єктом спільного розгляду як державних чиновників, так і представників релігійних організацій, науковців та експертів. На цьому настоюють представники всіх найбільших міжцерковних та зацікавлених світський й духовних громадських організацій. Так, зокрема, для уникнення породження нових правових колізій, які виникали із прийняттям уже згаданих неузгоджених змін до чинного законодавства а також для унеможливлення принципово змінити змістовне й концептуальне наповнення нових законів, що регулюватимуть проблеми свободи совісті та державно-церковних відносин, члени ВРЦіРО та вітчизняні експерти цілком логічно пропонують Верховній Раді України насамперед прийняти як закон схвалено ВРЦіРО та експертами Концепцію державно-церковних відносин в Україні. І лише після того приступати до внесення змін до базового Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», інших законодавчих актів, спрямованих на вдосконалення політико-правового механізму регулювання суспільно-релігійних та державно-церковних відносин.

В основі цієї законотворчої роботи повинна залишатися незмінність базових принципів та пріоритетів державно-церковних відносин в Україні, які є загальноприйнятими у розвинених демократичних країнах і підтримуються практично всіма Церквами та релігійними напрямками, які функціонують в Україні. А саме йдеться про: світськість держави і невизнання державою жодної релігії як єдино правильної й обов'язкової; розширення сфери соціального партнерства держави і релігійних організацій; неприпустимість обмежень у сфері свободи совісті, релігії; рівне ставлення держави до всіх релігійних інституцій та неухильне дотримання всіма суб'єктами правовідносин

законодавства, що регулює державно-церковні відносини; сприяння екуменічному та міжцерковному діалогу, формуванню атмосфери толерантності між різними конфесіями, віруючими і невіруючими; протидія політизації Церков тощо.

Віта ТИТАРЕНКО (Київ, Україна)

ПРОГНОЗУВАННЯ В РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.

Міланський едикт ще 1700 років тому – в 313 році проголосив релігійну терпимість на території Римської імперії. Наскільки релігійна терпимість може існувати в сьогоденному поліконфесійному світі, де спостерігаються процеси зближення політики й релігії, коли повернення релігії на публічну арену й у світову політику зокрема, ставить питання про особливості її функціонування. Секуляризація, а чи ж більш обґрунтовані сценарії релігійного майбутнього? Що, власне, буде означати поглиблення процесу глобалізації для майбутнього релігії? Протистояння двох центральних тенденцій цього процесу: взаємопроникнення елементів різних релігій і своєрідну їх конвергенціалізацію? Опір уніфікації й «запозиченням», яке буде супроводжуватися зростанням фундаменталістських і консервативних рухів? Як нам бачиться, тут питань набагато більше, аніж відповідей. При цьому політики й релігієзнавці дещо по-різному відповідають на ці та низку інших питань. Консенсус їхніх прогнозів очевидно полягає в наступному – ґрунтуванні на постійно збільшуваному релігійному плюралізмі.

Для сучасної людини важливим є індивідуальне, наукове осмислення історії, моралі, структури Всесвіту, власне людини, змісту її буття тощо. Очевидним з цього постає пошук нової ідеї надприродної реальності – Бога. І в цьому змісті спектр уже заявлених на сьогодні релігійних концепцій настільки різноманітний, що здатний задовольнити духовні пошуки ледь чи не всіх прошарків світового співтовариства²⁸.

На відміну від конкретних прогнозів, наприклад, у сфері розвитку науки або політики, комплексні прогнози в релігійній сфері виправдовуються слабо, що свідчить про можливість раціональних розрахунків **тільки окремих тенденцій у процесі розвитку релігії, але неможливості створення на науковій основі цілісної перспективної картини буття релігії.**

Кілька років назад, за результатами досліджень професора соціології Чиказького університету (США) Йоаса Ханса, один прогноз відносно майбутнього релігії мав практично незаперечну позицію в соціальних науках і серед широкої публіки – прогноз радикальної й необоротної секуляризації, яка впливає із внутрішньою необхідністю як логічний висновок із самого характеру модернізації²⁹. Однак залишалось незрозумілим, що саме ця концепція секуляризації повинна означати: зниження членства в церквах і релігійних організаціях різного гатунку, а чи ж зниження участі в релігійних службах, або ж більш низький рівень особистої віри, а чи ж навпаки – відхід віри в особисту сферу, де б та не перебувала.

²⁸ Гаврилюк Т.В. Ідея надприродного в історії та сучасності. – К., 2008.

²⁹ Йоас Ханс. Будуще християнства. // СОЦИС. – 2009. – №11.